

Qiddush

The obligation to say *qiddush* is discussed in a Mishnah that appears without variation in language in *B'rachot* (8:1) and *Pesachim* (10:2):

בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים, מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם וְאַחֵר כֶּף מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן. וּבֵית הֵלֵל אוֹמְרִים, מְבָרֵךְ
עַל הַיַּיִן וְאַחֵר כֶּף מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם:

This source tells us that *qiddush* consists of two blessings, one on wine and one on 'the day' and that there was a dispute during the early tannaitic period regarding the order in which they should be said. All agree that the *halacha* follows the opinion of *Beit Hillel* according to which the blessing on wine goes first.¹

The wording of the blessing on wine is specified in Mishnah *B'rachot* (6:1) and is not the subject of dispute. The wording of the blessing on the day is not specified, which is not uncommon, but more surprisingly there is also no discussion in tannaitic or amoraic sources even of the *content* of the blessing. Since multiple formulas are found in geonic sources, there is no reason to think there was ever a fixed *nusah*, but the content of the blessing seems to have been generally understood to the degree that no discussion was necessary.

In order to work out what material should be included, and what legitimate variation exists in expressing it, one has no other option than to look at surviving *nushaot* from the geonic era. The degree of survivorship bias involved is great, and but for the discovery of the Cairo Genizah, the following list would be substantially narrower. The number of texts we have is lower than the number of extant *haggadot* since it is common in old manuscripts for the first few pages – where *qiddush* is to be found – to be highly damaged or missing entirely.

Geonic era texts²

(i) Rav Amram Gaon

ברוך אתה ה' אֱמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו
במצותיו. ותתן לנו ה' אֱלֵקֵינוּ* באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון
ויום חג המצות הזה זמן חירותנו באהבה מקרא קדש זכר לציאת מצרים. כי
בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו.
בא"י מקדש ישראל והזמנים.

¹ The Tosefta explains the reasons behind both opinions and takes the somewhat unusual step of specifying the *halacha* is in accord with *Beit Hillel*.

מזגו לו כוס ראשון בש"א [יברך] על היום ואח"כ יברך על היין שהיום גורם ליין שיבוא וכבר קדש היום ועדיין לא בא
ובה"א מברך על היין ואח"כ מברך על היום שהיין גורם לקדוש היום שתאמר דבר אחר ברכת היין תדירה ברכת היום אינה
[תדירה] והלכה [כדברי ב"ה].

² I have copied the texts from the best versions I have available, except that I have removed any שמות. When doing so I have indicated this with an *.

(ii) Rav Sa'adya Gaon (short version)

ב' אתה יי אלקינו* מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון
וקדשנו במצותיו ויתן לנו יי אלקינו* מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון
ויום חג המצות הזה זמן חירותנו בשמחה מקרא קדש זכר לציאת מצרים כי בנו
בחרתה אותנו קדשת מכל העמים מועדי קדשך בשמחה וששון הנחלתנו. בא"י
מקדש ישראל והזמנים.

(iii) Rav Sa'adya Gaon (long version)

ברוך אתה יי אלקינו* מלך העולם אשר קדשנו מכל עם ורוממנו מכל לשון
בחר בנו ויגדלנו רצה בנו ויפארנו תרומה הבדילנו מכל גוי ארץ חמדה הנחיל
אותנו קידש את שמו בעולם כולו בגלל אבות שעשו את רצונו גבורות רבות
עשה למענהו ואין חקר לנפלאותיו עדת קדושים אותנו קרא כרם חמדה נטע
שעשועים ויקראם סגלה לשמו ראשית לקחם מכל גויי הארצות שהם משולים
בצבא מרום ומכוננים ככוכבי הרקיע ויהיו עליונים בקרה תבל ונכבדים על כל
האומות זיז פנהים כזיז השמש ומראה דמותם כמלאכי השרת להם יראו מלכים
וקמו שרים וישתחוו למען יי אשר נאמן קדוש ישראל כי בם בחר כל רואיהם
יכירם כי הם זרע ברך יי ויקדשנו קדושת עולם ושמו הגדול עלינו קרא
אותנו קרא עדה לשמו סגלה ונחלה מימות עולם ויקרבנו לפני הר סיני ויגישנו
לפני חורב ויורישנו דברי חיים כתובים באצבע הדרו ויעש לנו ניסים וגבורות
ויפרקנו מצרינו ויגאלנו מכל אויב ויושיענו מיד שונא. ותיתן לנו יי אלקינו*
מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חירותנו בשמחה
מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. ויבחר בו ביום הזה מכל הימים וירצה בו
ויקדשהו מכל הזמנים להיות מהללים בו על פלאי מעשיו ולהיות מזכירין אותו
בכל שנה ושנה להודיע כי בו הוציא יי את עבדיו ממצרים מכור ברזל אותנו
מלט להודיע כי בו קבלו את מלכותו ברצון ולעדו בלבב שלם להודיע כי בו
עשה נקמות באויביהם ובו שקע צריהם בים להודיע כי בו עשה יי אלקינו
נסים וגבורות לאוהביו ונפלאות רבות לבני ידידיו כי בנו בחרתה אותנו קדשת
מכל העמים מועדי קדשך בשמחה וששון הנחלתנו. בא"י מקדש ישראל
והזמנים.

(iv) Land of Israel version (Goldschmidt MS)

ברוך אתה יי אלקינו* מלך העולם אשר קדש ישראל עמו מכל העמים ורצה
בהם מכל הלשונות ויתן לנו יי אלקינו* [שבתות למנוחה] חגים וזמנים לששון
[את יום השבת הזה] את יום חג המצות לשמחה וליום טוב ולמקראי קדש כי
בו עשה יי אלקינו* נסים וגבורות לאוהביו ונפלאות לבני ידידיו ברוך אתה יי
מקדש ישראל [והשבת] וחג המצות ומועדי שמחה והזמנים ומקראי קדש.

(v) Land of Israel version (JTS ENA 2856 with reconstruction by Rovner)

ברוך אתה יי אלקינו* מלך העולם אשר קידש את ישראל עמו מכל העמים
ורצה בהם מכל הלשונות ויקדישם קדושת עולם [...] ויעש להם ניסים
וגבורות ויגאלם מיד אויב ויתן להם מועדים לשמחה את יום מקרא קדש

הזה את יום חג המצות לשמחה וליום טוב ולמקרא קדש כי בו עשה יי
אלקינו* נסים וגבורות לאוהביו ונפלאות לבני ידידיו ברוך אתה יי מקדש
ישראל וחג המצות ומועדי שמחה והזמנים ומקראי קדש.

(vi) Later Land of Israel fragment (TSH 2/108)

... שלם נפש חפיצה ... להודיע שבו עשה יי אלקינו* נקמות באויבהם ובו
שקע צריהם להודיע בו עשה יי קל* נסים וגבורות ... כי בנו בחרת מכל
העמים [שבת] ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו בר' את' יי מקדש
ישראל וחג המצות...

Analysis

Looking at the limited number of texts we have available to us it is clear that there are two traditions, one Palestinian and one Babylonian, the latter of which became universal and is found with minor variations among the *rishonim* and modern texts. The Palestinian and Babylonian versions are similar in length, but the latter also had an extremely extended piyutic version. The fragment (vi) from a later Land of Israel text that demonstrates influence of the Babylonian rite includes material from the piyutic version, but also has a phrase not found elsewhere, suggesting that there was more than one possible piyutic extension.

Looking at all the versions we have, we find the following structure

- (i) An introduction specifying that Israel was specially chosen by G-d.
- (ii) A statement that G-d gave Israel festivals in general, followed by a statement specifying Pesah.
- (iii) A *hatimah* specifying that G-d sanctifies Israel and festivals.

Even the much longer piyutic version fits into this pattern. However, there are substantial differences between the Babylonian and Palestinian tradition on all three points:

- (i) The Palestinian version describes both G-d and Israel in the third person, whereas the Babylonian version describes G-d in the third person and Israel in the first. In addition, the Babylonian version states that the sanctification of Israel was through the *mitzvot*. The Palestinian version and the longer Babylonian version use the verb [ק ד ש] whereas the standard Babylonian version uses [ב ח ר]. In his famous *teshuva* cited in the *seder* of Amram Gaon, Natronai Gaon quotes the opening of the qiddush as one of the objectionable features of a Land of Israel *haggadah* to which he ascribed

Qaraite authorship or influence. He does not explain exactly which of these features is offensive.³

(ii) The Babylonian rite describes Pesah in the present tense 'this festival of *matzot* the time of our freedom' whereas the Palestinian rite describes in the past tense G-d's actions, albeit in rather generalised terms. The extended Babylonian version contains both elements

(iii) Before the *hatima*, the Babylonian version, in accordance with the principle *צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו*,⁴ returns to the theme of the opening of the *qiddush* and the *hatima*, namely the sanctification of Israel and festivals, whereas the Palestinian rite moves straight from the description of G-d's mighty acts to the *hatima*. In addition, the Babylonian *hatima* has a simple two-part formula, whereas the Palestinian one is rather long.

Conclusions

1) Absent any other evidence there seems no very good reason to prefer either the Palestinian or Babylonian version, still less to condemn either one as improper. Aesthetic considerations would seem to be the only relevant factor, and with regard to these people will have legitimate differences. I personally prefer the Babylonian rite.

2) With that said, there also seems no good reason why one should have to choose one or the other. It is perfectly possible for one who has the facility with classical Hebrew to combine elements of both to make an aesthetically pleasant *qiddush* that speaks to him personally, though, in doing so, he should also bear in mind the Hebrew literacy of his audience.

3) Regarding the choice between opening with [קדש] or [בחור], were it not for Natronai Gaon's words, it would seem preferable to go with the former since this matches the *hatima*. It is hard to see what can be wrong with it since it is used in the Babylonian rite for Shabbat and even in the longer version of the Babylonian rite. On the other hand [בחור] has the advantage of matching the standard Babylonian *nusah* of the Yom Tov *Amidah*.

³ His exact words are as follows: *מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל עמו*. This would seem to imply that the use of the verb [קדש] is the problematic element, but it is hard to see how this can be the case. The longer Babylonian version begins with this verb and, after all, the standard Babylonian rite uses it every *Shabbat*. It is possible that Natronai Gaon was not objecting to anything specific about the *qiddush*, but simply using it as an identifying mark of a particular rite.

⁴ פסחים קד:א

4) The case for the shorter *hatima* is based on the *Bavli's* view that each *hatima* should have only one topic. It should be noted that even *מקדש ישראל והזמנים* is itself an apparent exception to this rule, since it has two topics. The *Bavli's* explanation as to why it is not an exception is somewhat forced. In any case, even according to the *Bavli* one violates this rule whenever Yom Tov falls on Shabbat, and the reason given by the *Bavli* would also excuse the use of *מקדש ישראל וחג המצות ומועדי שמחה והזמנים ומקראי קדש*, at least as it is explained by *Rashi*.⁵ There are other examples of *hatimot* that clearly violate this rule in standard use, including the Yom Kippur *Amidah*, the blessing before a *haftarah* and *Yishtabah*. I find the Babylonian version more aesthetically pleasing, but the Palestinian one has the clear advantage of being differentiated from that of other festivals.

5) It is clear that the Jews of the Land of Israel either did not think it necessary to return to the topic of the *petihah/hatimah* at the end, or thought this was satisfied by a description of G-d's acts on the first Pesah. There seems to me no very good reason to condemn our forefathers as being in error, but at the same time no pressing reason not to follow standard *halacha* as per the Babylonian formula.

6) There is a universal custom of geonic origin to recite *Bereishit 2:1-3* before *qiddush* on Shabbat. No such similar custom exists for festivals, however, in some of the Palestinian rite *haggadot* we find an introductory verse *הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ*. There are no shortage of beautiful passages in the Tanakh, however, that talk about the exodus and it would seem to me to be a nice custom to use once.

Here follows an example of a possible *qiddush* for Seder night. It is meant for illustrative purposes only, though it goes without saying that I would not begrudge anyone else using it:

הָלֹךְ וְקִרְאֵת בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ
 אֶהְבֵּת פְּלוּלְתֶיךָ לְכַתֹּב אַחֲרֵי בְמִדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: קִדְּשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה
 רִאשִׁית תְּבוּאָתָה כָּל־אֲכָלֶיךָ יִאֲשָׁמוּ רֵעֶה תָּבֵא אֲלֵיהֶם נֶאֱמַר יְהוָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

⁵ *ברכות מט:א*. The *sugya* is discussing the possibility of using *משיע ישראל ובונה ירושלים* as a *hatima* in the third blessing of *birkat hamazon*.

רבי אומר אין חותמין בשנים איתיביה לוי לרבי על הארץ ועל המזון ארץ דמפקא מזון על הארץ ועל הפירות ארץ דמפקא פירות מקדש ישראל והזמנים ישראל דקדשינהו לזמנים מקדש ישראל וראשי חדשים ישראל דקדשינהו לראשי חדשים מקדש השבת וישראל והזמנים חוץ מזו ומאי שנא הכא חדא היא התם תרתי כל חדא וחדא באפי נפשה וטעמא מאי אין חותמין בשנים לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות.

Rashi comments as follows:

מקדש השבת וישראל והזמנים והבא ליכא למימר ישראל מקדשי לשבת וזמנים דאילו זמנים תלויין בב"ד לקדש חדשים ע"פ הראייה אבל שבת קדישא וקיימא.

חוץ מזו ומ"ש הכא חדא היא אין כאן אלא ברכת מקדש שמברך להקב"ה שמקדש השבת והזמנים אבל משיע ישראל ובונה ירושלים תרתי מילי נינהו ואין כוללים ב' דברים בברכה אחת ולא גרס הא בהא תליא ובה"ג גרס הכי חוץ מזו ומ"ש הני תרתי קדושי נינהו ומודה רבי דחתמינן בהו בשנים אבל נחמה חדא מילתא היא ובחדא בעי למחתם ואינו נ"ל דא"כ אית ליה לרבי חותמין בשנים והכא ה"ט דהא בהא תליא ולא היה לו לכלול ולומר איו חותמין בשנים ועוד רבי כי אמאה לאו אנחמה אמרה.

ברוך אתה יי אלקינו מלך העולם אשר קידש את ישראל עמו מכל העמים
ורצה בהם מכל הלשונות ויקרבם לפני הר סיני ויגישם לפני חורב ויקדישם
במצוותיו ויתן להם מועדים לשמחה את יום מקרא קדש הזה את יום חג
המצות הזה לשמחה וליום טוב ולמקרא קדש להודיע בו עשה יי אלהינו
נסים לאוהביו וגבורות לבני ידידיו כי בנו בחרת מכל העמים ומועדי קדשך
בשמחה ובששון הנחתנו ברוך אתה יי מקדש ישראל וחג המצות ומועדי
שמחה ומקראי קדש והזמנים.